

Категоріальна філософсько-політологічна основа політичного ідеалу

Корнієнко В. О., канд. істор. наук, доцент (ВНТУ)

Зміст цієї статті в значній мірі обумовлений тим, що в сучасній філософській літературі не існує єдиної концепції політичного ідеалу. Тому, якщо ставити за мету розробку методологічних аспектів політичного ідеалу, спираючись на аналіз його історичної еволюції, то, мабуть, це виявиться недосяжним без попереднього уточнення методів "добування" адекватних знань про нього. Сукупність цих дослідницьких методів, у широкому розумінні, і можна назвати методологією.

У вузькому значенні, стосовно досліджуваної проблеми, під методологією варто розуміти, на погляд автора, сукупність таких методів по вивченню явищ, процесів, фактів, що приводять до конструювання політичного ідеалу в суспільній свідомості; принципів організації самих досліджень феномену політичного ідеалу; світоглядних, пізнавально-теоретичних, суспільно-політичних оцінок феномену політичного ідеалу; специфічних форм його вираження, основних закономірностей еволюції його змісту, а також духовних основ плюралізму політичних ідеалів, вироблених історією.

У такому розумінні методологія покликана мобілізувати і підкоряти собі ряд різноманітних дослідницьких принципів стосовно політичного ідеалу таких, як *пояснення, доказ, системність, елементаризм* тощо; давати можливість описати й аналізувати об'єктивно необхідні стадії наукового дослідження феномена політичного ідеалу; відповісти на три основні запитання будь-якого дослідження:

- а) яка його загальнопринципова конструкція;
- б) які його іманентні джерела саморозвитку;
- в) яка його система зв'язків з іншими ідеалами; визначити закони і закономірності, яким підпорядкований розвиток досліджуваного феномена; зазначити сферу застосування знань про ідеал; сприяти рефлексивно-критичному перегляду поняттєво-категоріального апарату, що використовують соціально-політичні науки при вивченні феномена політичного ідеалу і т.д.

У цілому історичний аналіз еволюції політичного ідеалу^{1,2} ставить завдання проведення класифікації політичних ідеалів, що фіксувала б їхні сутнісні сторони, тобто, фактично дозволила б виділити власне політичний ідеал із усього різноманіття ідеалів. Звертання до його природи, виділення його соціального суб'єкта обумовили і виділення специфічних функцій ідеалу, реалізація яких може бути найважливішою умовою перетворення політичного ідеалу того або іншого мислителя в політичний ідеал якоїсь значної групи суспільства, а то і всього суспільства в цілому.

Що можна розуміти під політичним ідеалом? Під ним можна розуміти і форму державного правління, і форму державного устрою, і певний політичний режим. У дане поняття можна включити також і особистість державного діяча, вихід із певної політичної ситуації тощо. Тобто, потрібно підкреслити, що поняття "політичний ідеал" досить ємне за своїм змістом. Сьогодні, проте, виникає необхідність конкретизувати найбільш важливі елементи політичного ідеалу, більш того — дати йому більш повне визначення. Необхідність у цьому обумовлена тим, що протягом тривалого історичного процесу політична думка вводила розмаїтість систем понять, а історична практика зазначила на необхідність більш поважного відношення до їх "автономії". Дійсно, цю "автономію" надбали певні форми політичного режиму (авторитарний, тоталітарний, ліберальний, демократичний); державного правління (монархія, республіка); державного устрою (унітаризм, федерація, конфедерація).

Досліджено історичну сутність і зміст понять "політична культура", "політична діяльність", "політичне лідерство" тощо. З'явилися технології здійснення політичної влади в цілому, що самі по собі можуть вважатися за політичний ідеал. При цьому більшість теоретиків виходять з уявлення про те, що дані поняття мають строго науковий характер, у них завжди вкладене однакове значення і вони можуть служити надійною основою для теоретичної дискусії. Тим часом, філософсько-політична думка в розробці цих проблем має тривалу традицію, а багато понять використовуються лише традиційно як деякі ідеальні конструкції, істинне значення яких не залишається незмінним і потребує конкретизації в наукових дослідженнях.

Тому, як основне для всіх подальших міркувань, пропонується наступне визначення політичного ідеалу, *це особливий тип мети, конструктивний елемент утопічної свідомості, пов'язаний з системою поглядів та уявлень про найбільш досконалу форму держави, атрибути політичної влади, що відбивають "зняття" у свідомості суб'єкта об'єктивного протиріччя, котре стосується його корінних інтересів та потреб.*

Зрозуміло, що й у такому вигляді визначення політичного ідеалу не вільно від похибок, що, у свою чергу, можна пояснити як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами.

По-перше, необхідно відзначити, що політичні ідеали виникли лише на зрілих стадіях суспільної свідомості і набагато пізніше ніж які-небудь ідеали взагалі. "Вільність" же в поведженні з ними виявилася можливою лише

завдяки їхньому плюралізму, коли ідеалів в історії виникло досить багато і сформувався такий рівень саморефлексії, щоб узагалі судити про них.

По-друге, включення у визначення політичного ідеалу категорії "утопічна свідомість", на думку автора, правомірно тому, що саме по собі поняття "ідеал" — суттєвий конструктивний елемент утопічної свідомості, а не навпаки. І варто погодитися з О. Чертковою, що "сама орієнтація на ідеал, а не просто спрямованість у майбутнє є відмінною ознакою утопії."³

У чому принципова відмінність ідеалу від утопії? Він, як підтверджують автори одного з останніх фундаментальних досліджень з проблеми ідеалу, виступає в якості регулятивного принципу, що забезпечує можливість удосконалювання людських вчинків, і одночасно як критерій їхньої оцінки. Утопія є такий ідеал, родова специфіка якого визначається не можливістю його практичної реалізації, не ступенем трансцендированості, не функціями і не хронотопічними особливостями, а способом продукування ідеалу. Утопію можна визначити як довільно сконструйований свідомістю образ соціуму, що виступає або в якості об'єкта споглядання, або мети практичної діяльності людини. Затвердження ідеалу як факту емпіричної дійсності, "факту досяжного майбутнього," або "майбутнього факту"⁴ складає суть утопізму. У цьому виявляється специфіка розуміння природи політичного ідеалу, як "вічної перспективи"⁷, як "історично негарантованої мети", як ціннісного орієнтира, що перетворюється в утопічній свідомості в ідеал-проект, у план досконалого суспільства, у керівництво до дії.

Водночас, немає необхідності докладно зупинятися на етапі визначення ідеалу: тут уже багатьма авторами пророблено велику роботу. Вихідним пунктом усіх подальших міркувань повинна стати вказівка на зв'язок між змістом ідеалу і мірою досконалості предмета, що розвивається. Ідеал і варто розуміти як ставлення до цієї існуючої в об'єктивному світі. Він не є деякою довільною побудовою. Це оформлена на певній соціальній і гносеологічній основі воля, це — мета, що інтегрує людей організаційно.

Ідеал завжди виявляється в діяльності людей. І ставлення до нього — це сторона практичної діяльності людей. Водночас, у процесі своєї подальшої еволюції, політичний ідеал насичується новими категоріями, доповнюється виявленими якісно новими принципами, не властивими історії. Все це з необхідністю окреслює поле дослідження, у центрі якого виявилось родові поняття політичного ідеалу, проблеми його істинності, досяжності, необхідності і можливості.

Насамперед, цілком очевидно, що в діалектичному розумінні політичний ідеал є відображенням об'єктивної реальності, тих його ознак і тенденцій, що виходять із закономірностей і корінних можливостей розвитку суспільства. Тому можна цілком погодитися з Д. Черкашиним, котрий відзначав, що ця особливість ідеалу відрізняє його від таких категорій як *уявлення, сприйняття, судження, умовивід* і т.д.⁵ Останні характеризуються відбивною спроможністю, у той час, як у процесі еволюції політичного ідеалу можна було спостерігати його прямий взаємозв'язок із пізнанням, як відображенням дійсності, спонукальними мотивами і практичною діяльністю

людей. Безперечно і те, що політичний ідеал межує із категоріями "інтерес", "мета", "потреба" і ін. Ув'язуючи перераховані категорії між собою, він визначає ціннісне ставлення людей до дійсності, володіє суттєвою направляючою спроможністю до досягнення певної мети. Тому одним з основних питань, що постає у зв'язку з проблемою політичного ідеалу, є питання про його *гносеологічний базис*.

Загальною гносеологічною основою політичного ідеалу є здатність свідомості до відбиття, що випереджає, і передбачення в ньому результатів людської діяльності, що у найбільш яскравому вигляді виявляється у вищій формі теоретичного освоєння дійсності — в ідеї. Ідея — це форма відтворення реального світу в інтелекті людини і засіб впливу самої людини на свій же практичний досвід із метою перетворення реальності. З найбільш древніх часів ідеї, як правило, виконували триєдину задачу: вони узагальнювали практичний досвід; сприяли відтворенню різноманітних форм реальності; відображали реальне в ідеальному. Дійсно, якщо поняття являє собою лише форму знання про об'єкт, ідеальний образ останнього, то, як вважає П. Копнін, — "в ідеї об'єктивно піднімається до рівня цілей і прагнень суб'єкта, створений об'єктивно-істиний образ стає його внутрішньою потребою, тим, що він повинен внести у світ за допомогою своєї практичної діяльності".⁶

У процесі створення різноманітного роду політичних ідеалів ідеї виконували важливу роль: вони синтезували знання людини про політичний світ у цілісну картину і систему; служили людині теоретичною моделлю в поясненні й осмислюванні політичних процесів у суспільстві; виконували функцію активних евристичних принципів у пізнанні людиною політичного світу; орієнтували науково-практичні пошуки людини гіпотетичного майбутнього. Ідеї, вплетені в практичну діяльність людей, стають їх метою, а тому і впливають на хід загальнолюдського соціального прогресу. Стосовно політичного ідеалу слід зазначити, що він і має цінність тільки доти, доки присутній у діяльності людей у формі мети. У цьому слід поділити точку зору Л. Курбатової, котра відзначає, що ідеал як мета вступає в людське буття предбачанням, передбаченням, припущенням складу результатів — якості людської діяльності в майбутньому.

З іншого боку, практична діяльність людей виступає основою активного характеру мислення. Дана специфіка мислення має визначальне значення в становленні політичного ідеалу в тому відношенні, що творчий характер людської свідомості розвиває і творче уявлення, мрію, здатність до судження, тобто ту ідеальну сторону діяльності людини, що є основою формування в нього ідеалу.

Що стосується мети, то в наявній філософській літературі дається ряд визначень даного поняття, виражаються його найрізноманітніші аспекти. Але нас в даному випадку цікавить лише один аспект, як-от — мета як ідеальний образ майбутнього результату людської діяльності, спрямованої на перетворення існуючої дійсності відповідно до усвідомлених потреб.

У цьому плані необхідно відзначити, що в працях О. Яценка був у свій час проведений, мабуть, найбільш результативний у нашій літературі аналіз понять цілепокладання й ідеалу. Він з'ясував гносеологічні "механізми" формування ідеалу, "умови реальності ідеалу", особливості його виникнення на рівні повсякденної свідомості і на теоретичному, ідеологічному рівні підкреслював центральну роль ідеалу у вирішенні питань про сенс життя і людського щастя, розкривав діалектичний характер його втілення в дійсність. О. Яценко показав важливість урахування специфіки ідеалу в рамках кожної форми суспільної свідомості, загального й особливого в структурі соціального, морального, естетичного, гносеологічного⁷.

Якщо відволіктися від різноманіття конкретних актів цілепокладання, то мета містить у собі три складових — істинні, об'єктивні знання про сутність об'єкта, а, виходить, і про тенденції його розвитку; спонукальні мотиви діяльності, що цілепокладає — інтереси людини (або суб'єкта — в абстрактному вираженні); нарешті, уявлення про майбутній стан об'єкта, котрого необхідно досягти в результаті практичної діяльності суб'єкта. Очевидно те, що в меті містяться в ембріональному стані всі основні компоненти політичного ідеалу, а розвинена діяльність, що цілепокладає, містить у собі можливість його формування. Таким чином, ідеал виникає з незадоволеності людини існуючою дійсністю: як його окремими частинами, що можуть бути удосконалені, так і його сутністю, виникає з потреби в цьому удосконалюванні. Проте розглядаючи в історичному аспекті еволюцію політичного ідеалу, можна стверджувати, що далеко не будь-яка потреба може бути пов'язана з ідеалом, включатися в нього і виражатися через нього. Мабуть, у цьому складається одне з відмінностей ідеалів від інших цілей людської діяльності. Причому, у політичному ідеалі можуть бути закладені найрізноманітніші інтереси.

Деякі дослідники, що займаються проблемою ідеалу, насамперед, Єр'оміна Л. вважає, що з ідеалом може бути пов'язана лише вища потреба.⁸ Проте, по-перше, категорія "підвищене" скоріше відноситься до естетики, за допомогою якої можуть бути обумовлені потреби, що лежать в основі естетичного ідеалу, що, зрозуміло, не може вичерпувати всього різноманіття поняття "ідеал". Специфіка естетичного ідеалу, його відмінність від політичного не тільки в тому, що формула "як прекрасно" замінюється формулою "як повинне", але й у тому, що прекрасне виражається не у формі загальної ідеї, а в індивідуальній конкретно-почуттєвій формі.

По-друге, якщо говорити про ідеал взагалі, то варто погодитися, що це дійсно найбільш абстрактна категорія, що найменше піддається впливу випадкового, несуттєвого, а тому найбільше глибоко виражає сутність процесу. Наприклад, як у Тлумачному словнику В. Даля: ідеал — "уявний зразок досконалості чого-небудь, у якомусь роді; первообраз, прообраз, представник; зразок-мрія".⁹ Але якщо говорити конкретно про ідеал політичний, то, як показав аналіз його історичної еволюції, він не тільки сам по собі є специфічним, але і найбільш динамічним у порівнянні з іншими ідеалами. Це, мабуть, можна назвати одним із вихідних усталених чинників,

щоб йти до теоретичного узагальнення. Він формується в лоні уявлень про політику, що, як багато хто вважає, справа брудна, тому що у своїй основі вона в меншому ступеню пов'язана із питаннями справедливості, ніж із питаннями влади; безпосередня мета політичної дії — загальне благо — може підмінюватися іншою метою — зберіганням і посиленням власної влади політика. Крім того, вона ж зобов'язана задовольняти й інтереси маси, що, як правило, неоднорідна і досить мінлива у своїх уявленнях і смаках. У свою чергу, і політичний ідеал повинен виробляти уявлення цієї неоднорідної маси, потреби котрої аж ніяк не завжди підвищені.

У цьому відношенні цікавою й основною можна вважати докладну статтю В. Швирьова, що ставить перед собою завдання переосмислити у світлі сучасних завдань, ролі знань, віри, ідеалів у світоорієнтації людини.²¹ Автор вказує на значимість раціональності в якості необхідної цінності культури. Він показує, що принципово важливо мати на увазі історичний, відносний характер різноманітних форм раціональності. Тому заслуговує підтримки думка В. Швирьова про необхідність розробки науково орієнтованого світогляду, що може бути відображено в ідеалі.

З іншого боку, сьогодні політичний ідеал формується в таких умовах, що були невідомі попереднім поколінням: екологія, проституція, наркоманія, корупція, погроза ядерного знищення і взагалі так званого "цивілізаційного зсуву". Порятунком від цих бід — це скоріше навіть не підвищена, а загальна корінна потреба, що закладається в ідеал і визначає його раціональний початок. І в цьому випадку потрібно погодитися з Д. Черкашиним, що підкреслював, що "... об'єктом ідеалу стає тільки те, що пов'язано з корінними потребами людей." ¹⁰ До цього слід додати, що в нашій сучасній драматичній ситуації життєво необхідна справжня культура раціональності, перейнята духом відповідальності і самокритичності, безкомпромісного аналізу реальної ситуації, на основі чого і може (а, уявляється, що і повинен) конструюватися політичний ідеал.

Отже, саме корінні, тобто, гранично усталені потреби й інтереси, на відміну від тимчасових, минулих, повинні визначати зміст політичного ідеалу. Але з огляду на його динаміку, пов'язану із сутністю самої політики, політичної культури мас, також не можна цілком ігнорувати і минулі інтереси, що можуть впливати на формування політичного ідеалу. При цьому безпосередньою причиною його створення є навіть не інтерес або сукупність інтересів, що направлені на об'єкт, а якась сформована на їхній основі духовна потреба в ідеальній моделі об'єкта, тобто в ідеалі. Тому що в людини завжди виникає необхідність у чомусь такому, що визначало би мету, співвідносило розум і дію, вклало бажану подію в межі реального людського існування. А значить воно потребує ідеалу, тому що потреба в ідеї, в ідеалі майбутнього відразу викоренити не можна, і це, мабуть, і неможливо.

У цьому зв'язку досить важливе питання, що пов'язане з *об'єктивністю* політичного ідеалу. Автор може висловити лише часткову згоду із С. Тумановим, котрий вказує, що "правильне усвідомлення суб'єктом своїх

інтересів є вихідним моментом формування реальних цілей його діяльності, а головне, об'єктивності політичного ідеалу".¹¹

По-перше, уже було відзначено, що в умовах нашої колишньої нормативної комуністичної соціальної конструкції характерно було саме виховання "правильного" відношення до ідеалів.

По-друге, справа в тому, що категорія "правильне" і з погляду об'єктивності найчастіше не завжди таке, як із погляду особистості. Хоча сам по собі ідеал існує тільки в людині. Поза нього і крім нього ніякого ідеалу немає. Іншими словами, ідеал — це форма речі, але поза нею, як-от у людині у вигляді форми її активної життєдіяльності, у вигляді мети і потреби. І навпаки, це форма активної життєдіяльності людини, але поза людиною, як-от у вигляді форми створеної нею речі. "Ідеальність" сама по собі й існує в постійній зміні цих двох форм свого зовнішнього втілення, але не збігається з жодною з них, якщо взяти їх порізно.

Якщо звернутися до прикладів реальної дійсності, то це лук і тятива, що непотрібні, якщо мають загальною метою пустити стрілу без допомоги один одного. Більш того, категорія ідеального повинна і не може не зберігати у всіх теоретичних контекстах свого основного значення суб'єктивної реальності. Це її специфічне значення відображає особливості людської свідомості, через які, як крізь сито протікає духовна діяльність і унікальний внутрішній світ людини, що знайшло підтвердження в багатьох дослідженнях, присвячених проблемі ідеалу. Категорія ідеального виражає своєрідну "розкутість" суб'єктивної реальності. І поки діяльна здатність людини ще не припинена, не заковані у формі зовнішньої об'єктивності, ідеальне живе. У протилежному випадку, воно вгасає, наштовхуючись на поріг матеріального, обволікається коконом об'єктивних зв'язків і відносин предметного світу.

Через антропологічне мислення намагається сьогодні розкрити це протиріччя ідеалу О. Новіков. Він відзначає: як невичерпна віра людини в ідеал, так і невикорінне його бажання бачити ідеал здійсненим. Проте лише постійне обертання ідеалу навколо "емпіричної осі" людського буття з постійним утриманням оптимальної дистанції збереже йому ціннісний статус і не дозволить перетворитися, на думку автора, ні в ідола, ні в утопію.

Проте видається за необхідне відзначити, що людину при цьому потрібно сприймати і як окремого індивіда, і як реальну сукупність реальних людей, що спільно здійснюють свою специфічну людську життєдіяльність навколо однієї загальної справи. Хоча ідеал і існує усередині конкретної людини, але в ньому знаходяться всі ті явища і речі, якими ніби опосередковані суспільно-виробляючі своє життя індивіди. Подібний зв'язок діалектично розкриває Є. Бистрицький: «... індивідуальне буття не існує поза загальним буттям і поза ним узагалі втрачає сенс... загальне буття нерозривно пов'язане з індивідуальним і крім нього не існує, і, нарешті... індивідуальне буття не тотожно загальному буттю, не збігається з ним цілком і тому взагалі можна говорити про індивідуальність як деякий особливий рівень буття, що відрізняється від буття суспільного, загального».

У концепціях М. Розова, В. Поруса, В. Лекторського — ідеальне, що розуміється як духовний акт суспільно-чинної людини, характеризує стан його абсолютної протиставленості об'єктивній дійсності.¹² Це дозволяє зберегти за ідеальним якийсь нерозчинний залишок суб'єктивності. Дане протистояння здійснюється за допомогою практики, але і сама практика є нерозривною єдністю матеріального й ідеального. Якщо ж під ідеальним розуміти стан абсолютної об'єктивної протилежності, то слід і у самій практиці виділити цей рефлексивний акт.

Виходячи з цього, стосовно політичного ідеалу, ми вважаємо, що більш точною категорією є не "правильне" усвідомлення, а "адекватний" відбиток інтересів у людській свідомості. Але якщо політичні ідеали особистості можуть бути створені і на основі неадекватного усвідомлення інтересів, то великі групи людей або класи (вживемо тут не зовсім популярний сьогодні термін) свої інтереси, що усвідомлять неадекватно, будуть змушені приймати ідеал пануючої групи, зрозуміло, із її ідеологією, що оформляє систему цінностей цієї групи або класу. Адже неадекватне усвідомлення інтересів у протиборчому суспільстві можна пояснити не тільки гносеологічними, але і соціальними причинами: прагненням однієї групи видати свої приватні прагнення й ідеали за загальні й ідеологічно підпорядкувати собі всі інші соціальні прошарки суспільства.

Отже, політичний ідеал виражає інтереси соціального суб'єкта: окремої особистості, класу, соціального прошарку. Певною мірою під соціальним суб'єктом можна мати на увазі і все суспільство, якщо воно перейнято єдиним політичним ідеалом. Сьогодні, як уявляється, політичний ідеал не може бути позачасовою конструкцією, що розрахована на абстрактну людину й абстрактне суспільство. Як найдинамічніший ідеал, стосовно інших, що формуються в суспільній свідомості, він повинен бути життєвим і максимально довгостроковим, щоб являти собою основу виходу із соціально-політичної кризи суспільства, тому що лише те суспільство може домогтися і домагається успіхів в економічних, соціальних, політичних сферах, що сповідує систему усталених цінностей, у тому числі політичних ідеалів, що з необхідністю породжує проблему з'ясування умов *сталості й ефективності* політичного ідеалу в суспільній свідомості.

У існуючій науковій літературі, присвяченій проблемі ідеалу, це питання фактично не розглядалося, якщо не вважати досить загальної думки Д. Черкашина про те, що "ефективність впливу ідеалу на історичну необхідність залежить від того, наскільки тісним є його зв'язок із потребами, інтересами, ідеальними мотивами, метою діяльності людини..."¹⁰

Якщо обумовити, що під стабільністю політичного ідеалу слід вважати тривалість його існування в суспільній свідомості і масштабність сприйняття, а під ефективністю політичного ідеалу — мораль, на якій він засновується і відповідність національному менталітету, то в тому й в іншому випадку політичний ідеал являє собою певну екстраполяцію в майбутнє тенденцій розвитку об'єкта. У свідомості особистості відбувається своєрідне "доконструювання" його до досконалого стану, тобто, до такого, у якому він

досягне своєї міри. Під останньою на даному зрізі необхідно розуміти єдність якісних і кількісних характеристик, причому в такому аспекті, де будь-яке подальше поліпшення об'єкта призводить тільки до його погіршення.

При цьому, як показав історичний аналіз еволюції політичного ідеалу, можливе формування трьох істотно відмінних один від одного типів ідеалу. Можна створити політичний ідеал або вже існуючої форми держави, політичного лідера, певного типу політичного, або виробити такий ідеальний образ, що виходить за межі даної системи. І, нарешті, невірно говорити про ідеали, що переносяться тільки в прийдешні епохи: у дійсності політичні ідеали можуть бути з однаковим успіхом "розташовані" й у дійсні, і в давно минулі часи, а також можуть бути позачасовими, тобто не прив'язаними до якоїсь історичної хронології. У цьому також виявляється специфіка політичного ідеалу, хоча всі дослідження, присвячені його проблемі, як правило, підкреслюють спрямованість ідеалу лише в майбутнє. На нашу думку, неодмінною умовою майже всякого політичного ідеалу є лише те, що він відокремлюється від реального життя яким-небудь тимчасовим бар'єром. І все це незалежно від того, чи будуть це нині існуючі, але майже недосяжні країни або острови, далеке міфічне минуле, або образи майбутньої існуючої дійсності, що малюються уявою. Як евристичне значення цих трьох типів ідеалів, так і їхня соціальна спрямованість різноманітні, але метод їхнього конструювання подібний — це ідеалізація як специфічна форма відбиття. Це ще раз підкреслюють сьогодні українські філософи: "прийомом конструювання ідеалу є ідеалізація, що абстрагується від полярності позитивного і негативного. Ідеал є завжди уявним запереченням існуючого недосконалого етапу дійсності, і, як ідеалізоване відображення, має свої обмеження. Формуючись у запереченні дійсності, він деякою мірою відбиває історично обмежене уявлення про бажане життя".³¹

Водночас, процес ідеалізації має подвійне значення. По-перше, ідеалізація допомагає в кращій мірі зрозуміти позитивне значення вже існуючих явищ, що у дійсному житті досить різноманітні і суперечливі. Ідеалізуючи ті або інші моменти даних явищ, індивід має можливість оцінити в них головний позитивний зміст, що у реальному житті може бути переплетеним з багатьма іншими другорядними моментами.

По-друге, за допомогою ідеалізації формуються уявлення про досконалі конструктивні параметри політичних відносин, що виступають для даного індивіда зразком або нормою. Іншими словами, за допомогою ідеалізації створюється немов би ідеальне в ідеалі.

Таким чином, політичний ідеал є продуктом єдності пізнавального, ціннісного й емоційно-почуттєвого аспектів відношення до дійсності, тому що він завжди був результатом романтичного розуму, фантазії за допомогою яких особистість може виходити в думках за межі існуючої ситуації і навіть пануючої в суспільстві ідеології, проголошувати нові, часом, цілком несподівані політичні ідеали. Якщо ж провести ієрархію відповідних аспектів відношення до дійсності, то, мабуть, визначальною стороною цієї триєдності є все ж ціннісна установка. Власне, як уявляється, навіть питання про те,

наскільки далеко в майбутнє або в минуле буде поширюватися область ідеалу, у більшій мірі відносять до аксіології, ніж до гносеології. Але в будь-якому випадку вибір одного з трьох названих вище типів ідеалів визначається, насамперед, характером протиріч між інтересами суб'єкта і здатністю об'єкта задовольнити ідеалізацію першого. Зрозуміло, що співвідношення цих аспектів — аксіологічного і гносеологічного постійно варіювало на різноманітних етапах людської історії і це пов'язано у великій мірі і зі специфікою політичного ідеалу, і з інтересами суб'єкта. Видається, що визначення політичного ідеалу поза зв'язком із суб'єктом, його потребами й інтересами породжує не тільки певні термінологічні труднощі, але і взагалі заперечує саме поняття "політичний ідеал".

Справа в тому, що за такий підхід уявлення про ідеальне суспільство, скажімо, у Платона, Арістотеля, Августина, Томаса Мора, Томазо Кампанело, Джеральда Уінстенлі та ін., навіть якщо вони і зафіксовані в письмових джерелах, навіть якщо і поділяються широкими масами громадськості, навіть при всій цінності їх "геніальних здогадок", як прийнято говорити, не можна розцінювати як ідеали, тому що вони не виражали тенденцій розвитку суспільних відносин. Більш того, при такому підході більшість розумових утворень, за якими у філософській науці міцно закріпилося право називатися "ідеал", це право втрачають.

Аналіз історичної еволюції політичного ідеалу дозволяє стверджувати, що існують і такі політичні ідеали, що не виражають дійсної тенденції розвитку свого об'єкта. З іншого боку, звідси виникає протилежна думка, що ідеали є лише ціннісними утвореннями, що виражають належне в існуючому. Проте ідеал завжди розумівся і розуміється як своєрідний прояв сутності предмету, у якому фіксується не будь-який бажаний стан цього предмету, а тільки такий, що припускається цією його сутністю. Тому ідеал уявляється як кінцевий результат певної тенденції розвитку об'єкта, більш того, у цьому випадку він ніколи не виступає в якості мети, що не пов'язана із сутністю даного об'єкта, тому що покликаний розв'язати назріле, актуальне протиріччя. Отже, з одного боку, необхідно чітко розрізняти дійсну тенденцію розвитку об'єкту а також ідеальне уявлення, що міститься у ній, про цю тенденцію. А з іншого боку, слід також враховувати і те, що дане уявлення може бути адекватним, а може бути і вкрай ілюзорним.

Таким чином, політичний ідеал представляє собою абстракцію дуже високого ступеню. Це уявний образ соціального об'єкту, котрий, відповідаючи корінним інтересам і актуальним потребам людей, функціонує у формі ідеї досконалості, вищої та кінцевої мети. Одночасно ідеал виступає для людини певною вказівкою для предметно-практичної діяльності, спрямованою на досягнення цієї мети. Ідеал втілює у собі єдність емоційного — відчуття бажаного та небажаного, інтелектуального — поняття досконалого та недосконалого, і вольового — альтернативу належного сущому.

В цілому переваги суспільства можна виміряти реальною присутністю політичних ідеалів у життєвих інтересах та потребах людей, в їх діяльності та

відносинах, тобто у людському бутті в цілому. Чим вищий ступінь цієї присутності не у бутті, а у свідомості, тим критичніше ставиться людина до найменших вад оточуючої дійсності. Отже, політичний ідеал може служити стимулом суспільних перетворень тільки в тих випадках, коли він, відбиваючи виявлену тенденцію розвитку суспільних відносин, відбиває також інтереси і потреби соціального суб'єкта, включається в практичну діяльність в якості кінцевої мети.

Перелік посилань

1. Корниенко В. А. Эволюция политического идеала (опыт истории) [Текст] : монография / В. А. Корниенко. — Киев-Винница, 1996. — 274 с.
2. Корнієнко В. О. Еволюція політичного ідеалу (від плюралізму до синтезуючої єдності) [Текст] : монографія / В. О. Корнієнко. — Універсум-Вінниця, 1999. — 430 с.
3. Черткова Е. Л. Утопия как тип сознания // ОНС. — 1993.— №3.— С.72.
4. Флоровский Г. В. Метафизические предпосылки утопизма // Вопросы философии. — 1990. — №10. — С.84.
5. Черкашин Д.С. Комуністичний ідеал і дійсність. — Харків, 1970. — С.7.
6. Копнин П. В. Гносеологические и логические основы науки.-М., 1974. — С.248.
7. Яценко А. И. Целеполагание и идеалы. — К., 1977.
8. Еремина Л. М. Структура общественного идеала // Некоторые вопросы марксистско-ленинской философии. — Вып.5.— Челябинск, 1973.
9. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. — М., 1989.— Т.2. — С.8.
10. Черкашин Д. С. Диалектика коммунистического общественного идеала и действительности. — Автореф. дис. на соиск. уч. степ, доктора философ, наук. — Киев, 1977.
11. Туманов С. В. Общественный идеал: диалектика развития. — М., 1986. — С. 12.
12. Розов М. А., Порус В. Н., Лекторский В. А. Идеал и критическая рефлексия // Идеал, утопия и критическая рефлексия / В. А. Лекторский. — М., 1996.